

İLKOKUL ÇAĞINDA SPOR YAPMANIN KONTROL ODAĞINA ETKİSİ

Yrd Doç. Dr H.Can İKİZLER* Cengiz KARAGÖZOĞLU**

Türkiye de sporun gittikçe yaygınlaşması ile birlikte spor yapılan yaşlar geniş bir aralığa yayılma eğilimi göstermektedir. İlkokul çağında spora başlayan çocuk sayısında da gözle görülür bir artış olduğu bilinmektedir. Bu çağda yapılabilecek sporlar arasında en önemli branşlar yüzme ve jimnastiktir. Her iki spor bir ansırım da eğitimi ilkokul çağının başlanırdadır.

Bu araştırmada en az iki yıldan beri spor yapmakta olan, jimnastik ve yüzme yapan ilkokul çağındaki sporcular ile aynı çağdaki spor yapmayan çocukların kontrol odağı yönünden karşılaştırılması amaçlanmıştır Buna bağlı olarak da Spor yapan ve yapmayan çocuklar arasında kontrol odağı yönünden bir farklılık var mıdır? "Farklı spor branşları yapan çocuklar kontrol odağı yönünden farklılık göstermekte midir?" ve yaş ilerledikçe kontrol odağında bir değişme olmakta mıdır?" sorularının cevaplan aramıştır. Araştırmamıza, yaşları 5 ile 11 arasında değişen toplam 95 ilkokul öğrencisi alınmıştır. Bunların 34 tanesi jimnastikçi, 31 tanesi de yüzücüdür. Sporcu olan deneklerin hepsi lisanslı ve Türkiye Şampiyonasına katılanlar arasından seçilmiştir. Kontrol grubunu oluşturan 30 deneğin ise sporla ilgisi ya hiç yok, ya da çok azdır.

Araştırmada kullanılan araç, Miscel. Zeiss & zeiss (1974) tarafından geliştirilen Stanford Preschool Internal-External Scale dir. Araçta birer durum ve ikişer tercihten oluşan 14 item bulunmaktadır. İki tercihten biri iç, diğeri ise dış kontrole ilişkindir. Puan hesaplaması için kontrolü ifade eden tercihlere 1 puan verilerek yapılmaktadır. Araç ile bir olumlu içten kontrol (I+) bir olumsuz içten kontrol (I-) ve bir de toplam skor Toplam D elde edilmektedir (Lefcourt, 1976, s.183),

Kontrol odağının temelinde Rotter tarafından ilk olarak 1954 yılında ortaya atılan sosyal öğrenme teorisinin olduğu ifade edilmektedir (Rotter, 1972 S.262-3). Buna göre yaşanan bir olaydaki bir pekiştiriciler, gelecekte yaşanması muhtemel benzer olaylarla ilgili beklentilerin güçlenmesini sağlar Yaşantıdaki davranış pekiştirici sırası olumsuz bir şekilde sonuçlanırsa beklentiler azalma veya sönme eğilimi gösterir. Çocuklar da bayatları boyunca bunlar gibi sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde önceki olaylarla ilişkili olan pek çok yaşantıları ayırd etmeyi öğrenir. Genel bir hipotez olarak, bir pekiştiricinin kişinin davranışını olumlu yönde pekiştirici özelliği yoksa bu durum-olumlu yönde bir pekiştirilme ihtimali olmadıkça-beklentileri geliştirmez. Böylece kişinin geçmiş pekiştirilme yaşantılarına bağlı olarak, bireyler kendi yaşantılarına pekiştiricileri yükleme derecelerini ayırt ederler. Beklentiler bid tek durumdan benzer olarak algılanan bir seri duruma genelleştirirler (Rotter 1972).

* Marmara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Y.O. Sporda Psikososyal Alanlar ABD, Öğretim Üyesi

** Marmara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Y.O. Sporda Psikososyal Alanlar ABD, Araştırma Görevlisi

Rotter, bu kavramın temeline de Harlowun (1949) yüksek dereceli öğrenme becerileri Kavramını koymaktadır. Buna göre de sosyal öğrenme sürecinde süreç geçerli olmakla birlikte geliştirilen beklentilerin kişiye has özelliklere göre değişebileceği ifade edilmektedir. Tutumlar, inançlar gibi faktörlerin de etkisiyle kişiler olaylarla ilgili beklentilerini şansa ve benzeri faktörlere veya yeteneğe bağlama eğilimi gösterir (Rotter, 1972, s.262), Böylece önceki yaşantılar sonucunda öğrenilenlerin hâlihazırda ve gelecekte yaşanacak olaylarla ilgili tercihler yapılmasını etkilemektedir. Başka bir ifade ile kişiliğin gelişiminde etkili olmaktadır. Buradan yola çıkılarak "Davranış potansiyeli" adı verilen ve bir denklem ile formüle edilen aşağıdaki yapı geliştirilmiştir (Rotter, Chance, Phares 1972, s. 14).

$$DP_{x,D1}, P_a = f(B_x, R_{aD1} \& PD_a, D1)$$

Buna göre. x davranışı için Davranış Potansiyeli, birinci durumdaki a pekiştirme ilişkisi, halihazırdaki a pekiştirme beklentisinin. Durum 1'deki izleyen x davranışının ve Durum 1'deki a pekiştirme değerinin bir fonksiyonudur. Bu formül davranış-beklenti-pekiştirme ilişkisinin basit şeklidir ve sadece bir olay için geçerlidir. Gerçek hayattaki olaylar birbirinin içine girmiş olan ve çeşitli etkileşimlere açık bir yapıdadır. Nitekim bu formül

$$DP_{(x-n), D(1-n)}, P_{(a-n)} = f[B_{(x-n)}, D(1-n), P_{(a-n)} \& PD_{(a-n)}, D(1-n)]$$

DP=Davranış Potansiyeli; D=Durum; P=Pekiştirici; PD=Pekiştirici Değeri;
B=Beklenti

İkinci formüle göre de x ten ne kadar muhtemel olan foksiyonel olarak ilişkili potansiyel davranışlar, 1'den n'ye kadar olan durumlar için a'dan n'ye kadar olan potansiyel pekiştirici ilişkisi; bu beklentilerin, pekiştirici değerlerinin karşılıklı ilişkilerine bağlıdır. Bu karmaşık görünen formüllerde, kontrol odağını etkileyen üç temel faktör olan "davranış potansiyeli", "beklenti" ve "pekiştirici" kavramlarının etkileşiminin ne kadar girift bir yapıya sahip olduğu görülebilir. Bu da kontrol odağı konusunda genelleme yapmanın zorluğunu kanıtlamaktadır.

Kontrol odağı mekanizmasının çalışmasındaki temel unsurlar yukarıdakiler olmakla birlikte, bireyin ya da bireylerin bunları farklı biçimlerde algılamaları sonucu kendi benliklerine göre yorumlamaları, bu fenomenler arasında kurdukları sebep-sonuç ilişkileri yoluyla olur, Gilmor'a göre kişinin kontrol odağı yapısı, olayların meydana gelişi ile ilgili sebebe ilişkin kanaatini beklentileriyle birleştirmesi vasıtası ile oluşur. Buna göre içten kontrollü kişiler pekiştiricileri kendi eylemlerinin veya özelliklerinin bir sonucu olarak görme eğiliminde iken; dıştan kontrollü bireyler ise pekiştiricileri dış vasıtaların (şans, kismet, talih ve diğer güçler) fonksiyonu olarak görürler (Gilmor 1978, s.1-2).

Bu noktada kontrol odağı kavramı ile başarı ihtiyacı kavramı arasında bağlantı kurmakta fayda vardır. Başarı ihtiyacı bireylerde farklı zamanlarda farklı şekillerde görülebilir. Kontrol odağı da değişiklik gösterebilir. Nitekim yaşla

birlikte kontrol odağı da değişmektedir. Knoop'un yapmış olduğu bir araştırmada (Knoop 1988, s 105). 20 yaşın altındaki bireyler dıştan kontrollü, 20-60 yaş arasındakiler içten kontrollü, 60 yaşın üzerindeki ise yine dıştan kontrollü çıkmıştır.

İçten kontrollü birey olaylar yada kendine olanlar üzerinde kendi denetimlerinin varlığına inanan bireydir. Dıştan kontrollü birey ise kendine olanları ya da olayları kaderin, şansın ya da güçlü başkalarının kontrolünde algılayan bireylerdir (Sungur, s.266),

Kontrol odağı incelenirken bunu sabit bir değişken olarak almayıp, zamana ve şartlara göre değişebilen bir değişken olarak incelemek faydalı olacaktır. Nitekim 'denetim odağı tipolojik bir kavram değildir. Diğer bir deyişle insanlar kesin olarak içten denetimliler ve dıştan denetimliler olarak ikiye ayrılamazlar" (Dönmez 1985, s.42).

İçten Kontrollü ve Dıştan Kontrollü Bireylerin Özellikleri

İçten kontrollü bireyler ile dıştan kontrollüler arasındaki farklılıkları araştıran çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu sayı binlerle ifade edilebilecek kadar fazladır. Aşağıda bu araştırmalarda tespit edilen önemli bazı farklılıklara yer verilmiştir. İçten kontrollü uyum gösteren bireyler arzulanan amaçlar ve faydalar yönünde etkili ve fonksiyonel çaba gösterirken, dıştan kontrollü bireyler ise amaçlar yönünde etkisizlik ve güçsüzlük eğilimi gösterirler. Aynı zamanda içten kontrollü çocuklarda benlik saygısı daha yüksektir. 7-17 yaş arası çocuklarda içten denetimliler daha fazla başarıya yöneliktir ve olumlu gelişmeye açıktır (Gilmor 1975. s.9).

Anderson'un yaptığı araştırmada, orta düzeyde fiziksel çekiciliğe sahip olanlara göre daha fazla içten kontrole sahip olduğu bulunmuştur (Anderson 1975, s.215-216). Yine dıştan kontrollü bireyler tavırlarını içten kontrollülere göre daha çabuk değiştirmekte ve en fazla değişimi dıştan kontrollü bayanlar göstermektedir (Jenks 1977, s.283). Aktif sosyal grup üyesi kişilerin aktif olmayanlara göre daha çok içten kontrollü oldukları (Khan, 1977. s.306). Bir başka araştırmada içten kontrollü bireylerin sç izafe etme davranışını daha az gösterdiği bulunmuştur (Phares, Wilson ve Klyver 1971, s.,287).

İçten kontrollü bireyler genel olarak dıştan kontrollü olanlara göre daha avantajlı görünmektedir. İçten kontrollü kişiler kendi hedeflerine ulaşmada daha kararlı iken, dıştan kontrollü olanlar dış faktörlerin etkisine fazla girerek motivasyonlarını kaybetmektedir. Dönm tarafından yapılan bir araştırmada büyük çevreden gelen deneklerin küçük çevreden gelenlere göre daha dıştan kontrollü olduğu bulunmuştur (Dönmez, 1986, s,12).

Bulgular

Araştırma bulgularının istatistik analizi ANOVA modeli üzerine kurulmuştur. Araştırmanın bağımsız değişkenleri yas spor branşı ve cinsiyet: bağımlı değişkeni ise üç ayrı kontrol odağı puanıdır. Bu puanlar olumlu durumlar için kontrol odağı puanı, olumsuz durumlar için kontrol odağı puanı ve bunların

ikisinin toplamı olan üçüncü değer toplam puanıdır. Elde edilen verilerin ayrıca frekans dağılımları da çıkarılarak aşağıda sunulmuştur. Gruplar arasındaki farkları test etmek amacıyla bir boyutlu varyans analizi" yapılmış, manidar ilişki bulunan gruplar ' Student-Newman-Keuls testi vasıtasıyla karşılaştırılmıştır. Aşağıda araştırmada elde edilen bulgular tablo ve grafikler halinde yer almaktadır.

Test puanları incelendiğinde, spor yapmayan ilkokul öğrencilerinin oluşturduğu grubun bütün skorlarının spor yapan gruplara göre daha düşük olduğu gözlenmektedir.

Tablo 1. Araştırma Örneklemini Teşkil Eden Grupların Aldıkları Kontrol Odağı Puanları

Değişken	GRUPLAR									
	Jimnastik			Yüzme			Spor		Yapmayan	
	Ort.	SS	N	Ort.	SS	N	Ort.	SS	N	
Olumlu olaylar için K.O.	4,56	1,08	34	4,37	1,03	30	3,94	,98	32	
Olumsuz olaylar için K.O.	4,56	1,93	34	4,67	1,54	30	4,26	1,41	31	
Toplam K.O puanı	9,12	2,40	34	9,03	2,09	30	8,16	1,73	31	

Kontrol odağı açısından ilkokul öğrencileri için yapılan bu karşılaştırmada, spor yapmayan öğrencilerin spor yapanlara göre hem olumlu kontrol odağı hem de olumsuz kontrol odağı açısından daha düşük puanlara sahip oldukları görülmektedir. Aynı şekilde spor yapmayan öğrencilerin toplam kontrol odağı puanları da spor yapanlardan daha düşüktür (Tablo 1). Spor yapma kontrol odağını değiştirmektedir.

Tablo 2-A Branş Değişkenine Göre "Olumlu Yönde İç Kontrol Odağı Puanları İçin Bir Boyutlu Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ort.	F Oranı	F Prob.
Gruplar Arası	2	6,6093	3,3047	3 .0974	.0499
Gruplar İçi	93	99,2240	1.0669		
Toplam	95	105.8333			

Tablo 2-B. Student-Newman-Keuls Testi Sonuçları (*) = p<.05

s		c
P		i
o		m
r	y	n
	ü	a
y	z	s
a	m	t
p	e	i

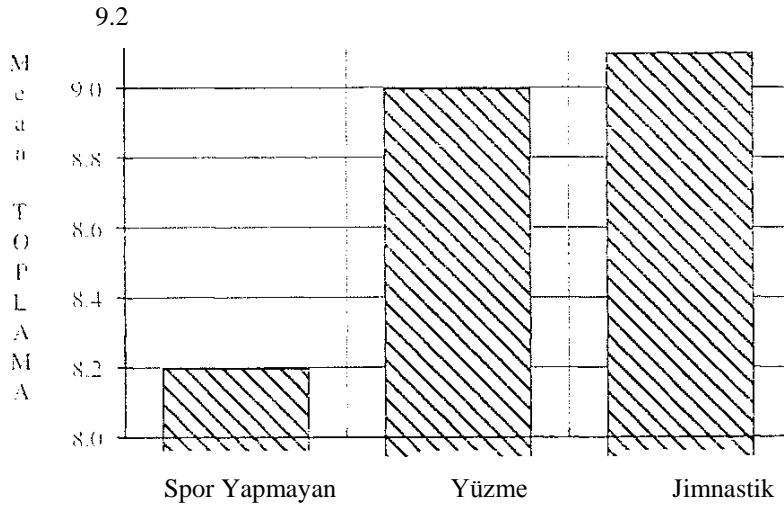
Ort. _____ Branş _____

3.9375 Spor yapm.

4,3667 Yüzme

4,55SS Jimnasti

Spor yapmayan ilkökul öğrencilerinin yaşadıkları olumlu olayları spor yapan ilkökul öğrencilerine göre daha az kendilerine mal ettikleri görülmektedir, Jimnastik sporu yapan ilkökul öğrencilerinin spor yapmayan öğrencilere göre olumlu kontrol odağı puanlarının manidar derecede yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 2-A: Tablo 2-B). Bu sonuca göre ilkökul çağında spor yapma içe yönelik kontrol odağını artırıcı bir erken olarak görünmektedir

SPOR BRANŞI

Şekil 1: Branşa Göre Olumlu ve Olumsuz Toplam İç Kontrol Grafiği

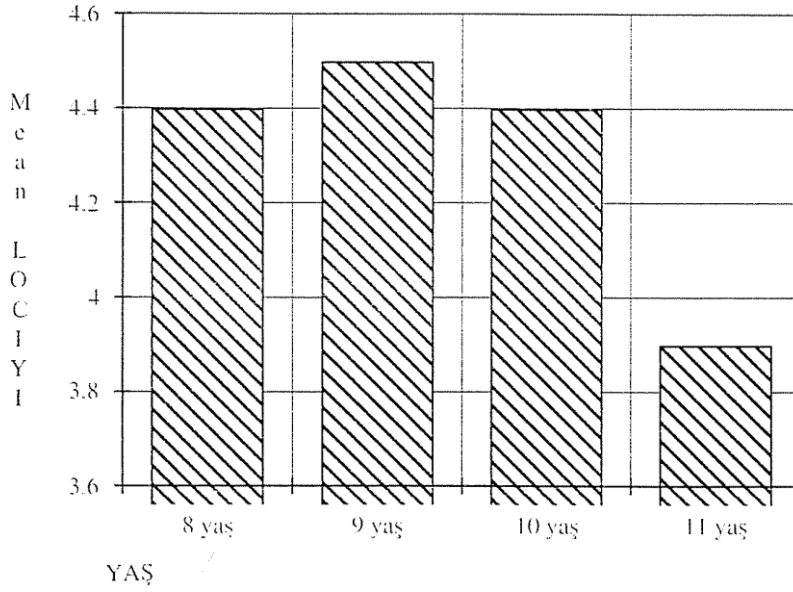
Tablo 3-A Yaş Değişkenine Göre “Olumlu Yönde İç Kontrol Odağı” Puanları İçin Bir Boyutlu Varyans Analiz Sonuçları

Kaynak	S.D.	Kareler Toplamı	Kareler Ort.	F Oranı	F Prob.
Gruplar Arası	3	7.8191	2.6065	2.4465	.0088
Gruplar içi	92	98.0139	1.0654		
Toplam	95	105.8333			

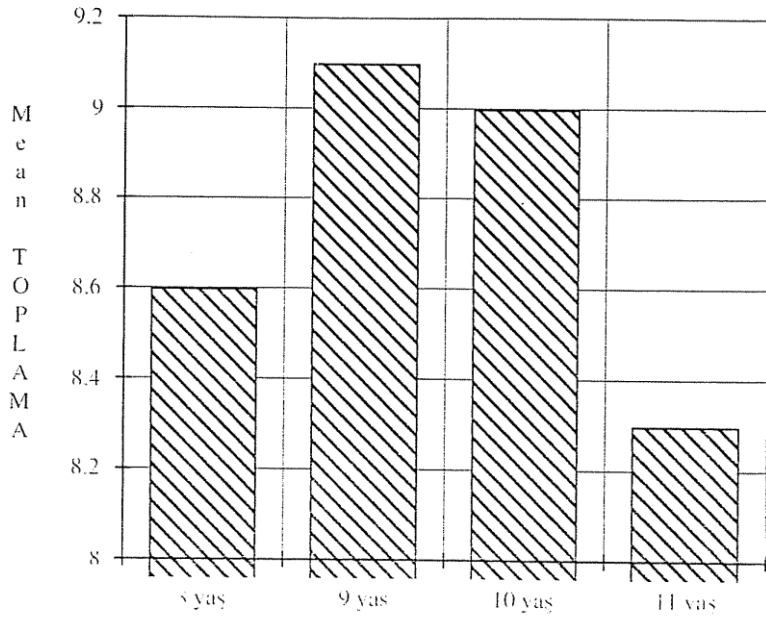
Tablo 3-B Student-Newman-Keuls Testi Sonuçları (**) = p<.05

Ort.	YAŞ
3.8621	11 yaş
4.4444	8 yaş
4.4444	10 yaş **
4.5455	9 yaş **

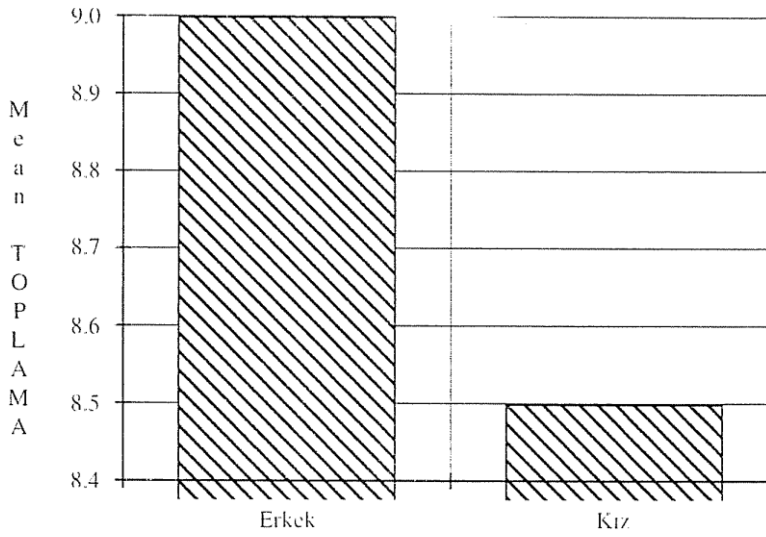
İlkokul çağındaki çocukların yaşadıkları olumlu yönde kendilerine mal etmelerinde yaş gruplarına göre farklılık bulunmaktadır (Tablo 3-A). 9 ve 10 yaşındaki ilkokul çocukları (3 ve 4. sınıf) 11 yaşındakilere göre daha yüksek olumlu iç kontrol odağına sahiptir (Tablo 3-B). Bu da ilkokulda yaş büyüdükçe olumlu yöndeki kontrol odağının dışa doğru yönlendiğini ve düştüğünü göstermektedir. Yaş büyüdükçe çocuklar yaşadıkları olumlu olayları dış faktörlere daha fazla bağlamaktadır.

Şekil 2: Yaşa Göre Olumlu İç Kontrol Grafiği

Şekil 3: Yaşa Göre Olumlu ve Olumsuz Toplam İç Kontrol Grafiği

Şekil 4: Cinsiyete Göre Olumlu ve Olumsuz Toplam İç Kontrol Grafiği

Jimnastik sporuyla uğraşan ilkokul öğrenilenlerin olumlu olayları daha çok kendi başarılarına bağlamaları, sporun benlik duygusunu geliştirdiği şekilde yorumlanabilir. Fakat bu yorumun sadece ilkokul çağı için geçerli olduğu unutulmamalıdır. Öğrencilerinin yaşının bağımsız değişken olarak alındığı incelemelerde, yaş ilerledikçe, dış faktörlerin etkisinin arttığı gözlenmiştir. Yasa bağlı değişimlere. Knoop un (1988) araştırmalarında da yer verilmiştir. Cinsiyete göre kontrol odağının incelenmesi de, erkeklerin hem olumlu beni de olumsuz olayları kendilerine bağlama puanının kızlara oranla anlamlı bir yükseklik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bunun da geleneksel ve kültürel yapımıza bağlı olarak, kızların daha ileri yaşlarda birey olma sürecine girmeleri ile açıklayabiliriz.

KAYNAKLAR

Anderson, R. "Physical Attractiveness and Locus of Control". **Journal of Social Psychology**. Vol: 105, 1978.

Dönmez, A. "Denetim Odağı (Locus of Control)". **A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi**. Cilt: 18, Sayı:1-2

Dönmez, A. "Denetim Odağı, Kendine Saygı ve Üç Değişken: Çevre Büyüklüğü, Aile ve Yaş". **Eğitim ve Bilim**, V: 9-11, 1985-S6

Gilnior, T.M. "Locus of Control as a Mediator of Adaptive Behaviour in Adolescents". **Canadian Psychological Review**, Vol:19. No:1, Jan, 1978

Jencks, R.J. "Effects of Sex, Locus of Control and Issue on Attitude Change". **The Journal of Social Psychology**. Vol: 106, 1978.

Khan, M.E. and Padney, J. "Social Action as a Function of Internal-External Control and Reinforcement". **The Journal of Social Psychology**, Vol: 103, 1977

Knoop, R. "Locus of Control a Work Related Variable". **Journal of Social Psychology**, Vol: 129, No:1. Aug., 1988.

Lefcourt, H.M. **Locus of Control: Current Trends in Theory and Research**. Hillsdale, N.J: Erlbaum, 1976.

Phares, J.; Wilson, K.G. and Klyver, N.W. "Internal-External Control and the Attribution of Blame Under Neutral and Distractive Conditions". **The Journal of Social Psychology**, Vol: 18, 1971.

Sungur, N. **Yaratıcı Düşünce**. Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul, 1992